

O serie în care Editura Sf. Nectarie își propune să ofere versiunea românească, însoțită uneori și de textul original, a lucrărilor reprezentative pentru spiritualitatea siriacă și, de asemenea, studii și monografii științifice, care introduc cititorul în universul istoric, teologic și duhovnicesc al creștinismului sirian.

RAYMOND LE COZ

ISTORIA BISERICII SIRO-ORIENTALE

CREȘTINII DIN IRAK, IRAN ȘI TURCIA

Traducere din limba franceză de
Octavian Gordon și Aida Teodorescu

SF. NECTARIE

HĂRȚI ȘI TABELE

Provinciile din interior	78
Arabia siro-orientală	86
Provinciile din exterior în secolul al VII-lea	90
Planul unei biserici siro-orientale	94
Tabelul I. Alfabetele siriace	120
Tabelul II. Limba aramaică și dialectele sale	123
Tabelul III. Liturghii în limba siriacă	124
Tabelul IV. Drumul urmat de scrierile grecești pentru a ajunge la noi	168
Provinciile din exterior sub Timotei I: Vest	270
Provinciile din exterior sub Timotei I: Est	271
Asia înaintea invaziei mongole	286
Țările mongole	288
Asia mongolă	296
Comunitățile siro-orientale din China și din Asia centrală	318
Misiunile latine în teritoriul siro-oriental	344
Siro-orientalii din India de Sud și misiunile portugheze	394
Bisericile asiriene și caldeene în 1914	416
Asiro-caldeenii în Orientul Apropiat la sfârșitul sec. XX	460
Biserica Siro-Malabareză	466

CUPRINS

Introducere	9
-------------------	---

PARTEA I: EPOCA SASANIDĂ

1. Biserica Siro-Orientală în secolul al III-lea	19
Nașterea Bisericii în Persia	19
Organizarea sub sasanizi	22
2. Prigoane și reorganizare în secolul al IV-lea	28
Problema ariană	28
Prigoanele lui Șapur al II-lea	31
Reorganizare și autonomie	35
3. Secolul al V-lea: Biserica Siro-Orientală devine „Nestoriană”	41
Disputele hristologice	41
Biserica Persană devine „Nestoriană”	53
4. Din zorii secolului al VI-lea până la cucerirea musulmană	60
Decadența și reforma lui Mar Aba I	60
Ofensiva monofizită	63
5. Organizarea Bisericii Siro-Orientale	72
Ierarhia	74
Viața monastică	79
Misiunile	84
Tainele	89
6. Școlile	97
Prima Școală din Nisibe	98

Școala Perșilor la Edessa	98
Noua Școală din Nisibe	102
Celelalte școli	113
Învățământul medical	115
7. Viața intelectuală	118
Limba siriacă	118
Literatura siriacă	122
Limba aramaică și dialectele sale	123
Perioada unitară	125
Literatura siro-orientală până la invazia musulmană	130
Teologia siro-orientală	133

PARTEA A II-A: EPOCA ARABĂ

8. Primul secol de islam	143
Mahomed și revelația coranică	143
Primii patru califi și cucerirea islamică	149
Califatul omeiad	156
9. Epoca de aur a abbasizilor (750-861)	162
Viața politică	163
Viața intelectuală și religioasă la Bagdad	166
Viața Bisericii Siro-Orientale	175
10. Decăderea Dinastiei Abbaside. Creșterea și biruința šiismului (870-1055)	183
Situația politică	183
Mișcarea ideilor	186
Viața Bisericii Siro-Orientale	189
11. Căderea puterii abbaside. Stăpânirea turcilor selgiucizi (1055-1258)	196
Situația politică și religioasă în Orientul Apropiat	196
Evoluția gândirii musulmane	199
Viața Bisericii Siro-Orientale până la căderea Califatului abbasid	201
12. Literatura siro-orientală	208
Scrierile de limbă siriacă	210
Literatura arabă creștină	214
Traducerile din siriacă și din greacă în arabă	217
Învățământul medical	221

CUPRINS

13. Situația creștinilor sub abbasizi	227
Statutul legal de <i>dhimmi</i> sau „protejat”	227
Situația privilegiată a siro-orientalilor	233
Înființarea statutului de <i>dhimmi</i>	238
Convertirile la islam	240
14. Dialogul islamo-creștin	244
Critica musulmanilor cu privire la creștinism	247
Răspunsurile creștinilor	254
15. Provinciile din exterior	267
Schimbările aduse de invazia musulmană	268
Călătoria spre est	273
Creștinismul în India	275
Evangelizarea Chinei	278

PARTEA A III-A: EPOCA MONGOLĂ

16. Cucerirea mongolă	285
Epopoea lui Gingis-Han și organizarea imperiului	289
Ilhanatul sau Hanatul Persiei (1256-1353)	295
17. Biserica Siro-Orientală sub ilhani (1258-1335)	302
Viața Bisericii în provinciile din interior	302
Organizarea și dezvoltarea provinciilor din exterior	310
Literatura siro-orientală în epoca mongolă	320
18. Relațiile est-vest în epoca mongolă	327
Epoca soliilor	328
Relațiile siro-orientalilor cu Biserica Latină în Evul Mediu	341

PARTEA A IV-A: EPOCA OTOMANĂ

19. De la cucerirea Bizanțului, în 1453, la primele reforme din secolul al XIX-lea	353
Climatul politico-religios	353
Misiunile latine din Orientul Apropiat	360
Colonizarea Indiei și misiunile occidentale	366
20. Întemeierea Bisericii Caldeene Unite cu Roma	373
Prima Biserică Caldeeană din secolul XVI-lea	378
Patriarhii caldeeni de Diyarbakir	380
Nașterea Bisericii Caldeene contemporane	383

Provincia siro-orientală a Indiei devine Biserica Siro-Malabareză ...	388
21. De la 1830 până la Primul Război Mondial	397
Slăbirea și liberalizarea puterii otomane	398
Rezistența Bisericii Caldeene în fața Romei	400
Prăbușirea Bisericii Siro-Orientale	411

PARTEA A V-A: SECOLUL XX

22. Asiro-Caldeenii în vremuri tulburi	421
Speranța înșelată	428
Dintr-un război într-altul	435
23. Epoca contemporană	439
Sfârșitul prezenței asiro-caldeenilor în Turcia	440
Situația actuală în Iran	442
Irak – ultimul refugiu în Orient	445
Comunitățile din diaspora	450
24. Viața Bisericilor	454
Biserica Asiriană	454
Biserica Caldeeană	461
Biserica Siro-Malabareză	467
Concluzie	469

ANEXE

Glosar	475
Indice de nume	482
Indice de locuri	487
Indice de evenimente istorice	491
Tabele cronologice	493
Patriarhi, regi sasanizi și împărați romani	493
Patriarhi și califi	495
Mongoli, patriarhi, papi	496
Regi safavizi ai Persiei, sultani otomani, liste patriarhale și papi	498
Guvernământ irakian	500
Patriarhi asirieni și caldeeni, papi	500
Echivalențe și denumiri geografice	502
Bibliografie	503

INTRODUCERE

Apologeții creștini au afirmat adesea în trecut că religia lui Hristos s-a răspândit doar în Imperiul Roman, unii dintre ei văzând chiar în constituirea acestui imperiu mâna lui Dumnezeu care pregătește leagănul noii religii. Realitatea este puțin mai complexă. De fapt, începând cu sfârșitul secolului al II-lea sau cu începutul celui următor, creștinismul s-a înrădăcinat în Mesopotamia, pe atunci teritoriu persan, în afara lumii romane și la răsărit de aceasta. Este și motivul pentru care creștinii din acest ținut au dat comunității lor numele de *Biserică Orientală*.

Pentru a înlesni înțelegerea lucrării noastre și pentru a limpezi ideile, ni se pare util să facem, încă de acum, câteva precizări în ceea ce privește vocabularul folosit pentru desemnarea acestei comunități creștine. Mai ales, nu trebuie să confundăm Biserica Orientală cu cele pe care avem obiceiul, în Apus, să le desemnăm sub numele de „Biserici orientale”. Pentru Roma, în această categorie intră toate Bisericile care nu aparțin ritului latin: Bisericile ortodoxe, copte, armene, maronite, siriace etc., incluzând, desigur, și Biserica Orientală. Or, după clasificarea pe care o face aceasta din urmă, toate celelalte comunități aparțin Bisericii din Apus, întrucât sunt toate născute pe teritoriu roman, în timp ce ea singură este Biserica Orientală. În lucrarea noastră va fi vorba deci exclusiv de această Biserică bine precizată, născută în afara lumii romane, situată în zilele noastre în nordul Irakului, în regiunea Mosul, aproape de lacul Urmia în nord-vestul Iranului și în provincia Hakkari din Turcia, aproximativ în ceea ce numim teritoriul kurd.

Acestei Biserici i-a fost dat și numele de *Biserica Persiei* sau *a Perșilor*, dată fiind situarea ei geografică în momentul nașterii acestei comunități. O denumire prea limitativă, căci, chiar dacă era situată pe teritoriul persan (în fapt, în actualul Irak), Biserica Orientală a desfășurat o intensă activitate misionară, care s-a revărsat cu iuțală dincolo de hotarele Imperiului Sasanid, încreștinând Asia Centrală, China, Tibetul, India de Sud și Arabia¹. Ea s-a răspândit, de asemenea, în Orientul Apropiat, în momentul dispariției granițelor cu Bizanțul, odată cu sosirea musulmanilor.

De altminteri, chiar dacă era prezentă în Persia, nu a putut să le vestească băștinașilor Evanghelia, întrucât aceștia erau constrânși să urmeze religia oficială a lui Zoroastru. La origine, principalul constituent al populației creștine au fost deportații (deportarea unor orașe întregi, ba chiar a unor metropole vaste, era pe atunci un fapt obișnuit) și prizonierii de război. Biserica Orientală este deci minoritară în Persia și străină în acest ținut, chiar dacă este situată geografic pe teritoriul ei. Totuși, istoricii i-au dat în mod curent numele de *Biserica Persiei*. De aceea, îl vom folosi și noi pe alocuri, în măsura în care creștinii în cauză s-au slujit de acest nume, pentru a-i arăta regelui că nu aveau nicio legătură cu dușmanul roman, apoi bizantin, oficial creștin, salvându-se astfel de la persecuții.

O altă denumire, *Biserica Siro-Orientală*, face aluzie la limba folosită de acești creștini la slujbele lor bisericești. Este vorba de un dialect aramaic, siriaca vorbită în orașul Nisibe (Nusaybin), pe care au ridicat-o la rangul de limbă culturală de nivel înalt și care le-a servit drept intermediar pentru a le transmite arabilor știința grecilor. Această limbă siriacă este numită „orientală” pentru a o distinge de dialectul vorbit în orașul Edessa (Urfa), numit „occidental”, folosit, de asemenea, cu mult succes și ajuns celebru prin intermediul altor creștini, iacobiti, întemeietorii Bisericii Siro-Ortodoxe (Miafizite)² contemporane.

¹ Vezi și Juan Pedro Monferrer-Sala, *Creștinătatea arabă orientală*, trad. rom. de Anca-Irina Ionescu, Ed. Vremea, București, 2016. (n.ed.)

² Toate Bisericile orientale care recunosc Sinodul al III-lea Ecumenic și le resping pe cele următoare consideră că urmează teologia Sfântului Chiril al Alexandriei și, de aceea, se autointitulează „miafizite”. Denumirea de „monofizite” este contestată teologic de aceste Biserici, fiind considerată jignitoare, la fel ca și cea de „iacobite”. De aceea, în teologia ultimelor decenii s-a renunțat la aceste epitete în favoarea celui de „miafizit”.

Dar Biserica Siro-Orientală este cunoscută în cărțile de istorie mai ales sub numele de *Biserica Nestoriană*³. Totuși, este denumirea cea mai eronată posibil; de altminteri, aceasta a fost respinsă întotdeauna de siro-orientali. Patriarh al Constantinopolului și adept al învățturii susținute de Școala teologică antiohiană, Nestorie a fost condamnat la Sinodul de la Efes în 431. Cum Biserica Siro-Orientală adoptase, de asemenea, teologia antiohiană, și nu pe cea din Alexandria, pe atunci triumfătoare, dușmanii ei s-au străduit, cu multă rea-voință, să o eticheteze cu numele de „nestoriană” și să o declare eretică. Călătorii latini din Evul Mediu au preluat această denumire din gura monofiziților și a melchiților, fără să caute să-și adâncească cunoașterea.

Or, deja începând cu secolul al XIII-lea, marele jurist Abdișo protesta împotriva unei atare denumiri, precizând că Nestorie nu întemeiasse Biserica lor, că nu fusese niciodată patriarhul lor și că nici măcar nu cunoștea limba Bisericii Siro-Orientale. Ei – subliniază Abdișo – nu și-au schimbat niciodată credința, au rămas întotdeauna fideli aceleiași învățături. Cei care au modificat doctrina tradițională sunt autorii condamnării de la Efes. Teologii Bisericii Siro-Orientale s-au mărginit să recunoască faptul că tezele lui Nestorie erau întru totul conforme cu credința pe care o păstrasera ei înșiși.

Biserica Siro-Orientală nu poate fi deci numită în mod obiectiv „nestoriană”. De altminteri, ea exista cu mult timp înainte de drama care l-a lovit pe nefericitul Nestorie. În plus, în trecutul recent, Patriarhul ei a renunțat în mod solemn la orice referință la învățătura și la persoana nefericitului învins de la Efes. De aceea se cade să relativizăm influența disputelor teologice în acea epocă. Anatemele, lansate în cursul adunărilor sinodale sau conciliare controlate de puterea imperială a Bizanțului, au depins adesea de un demers mai degrabă politic decât tipic religios. Faimosul teolog siro-oriental Ilie din Damasc, care a trăit în secolul al IX-lea, admitea, de fapt, că nimic nu separa, în fond, Biserica lui de cea a monofiziților sau de cea a calcedonienilor, adversarii lor, și că acele controverse care îi așezau în tabere diferite se reduceau, de fapt, cel mai adesea, la simple dispute de vocabular.

Mai multe detalii despre istoria și teologia Bisericii Siro-Occidentale în: Martin Tamke, *Creștinii din Tur Abdin. O introducere în istoria Bisericii Ortodoxe Siriace*, trad. rom. de Dragoș Boicu, Ed. Andreiana, Sibiu, 2015. (n.ed.)

³ Titulatura oficială în prezent este „Sfânta Biserică Apostolică și Catholică a Răsăritului”.

Totuși, întrucât în cea mai mare parte a textelor privitoare la Biserica Siro-Orientală este folosită denumirea de „nestoriană” și fiindcă acest cuvânt este intrat în uzul curent, vom folosi sintagma Biserică Nestoriană (fără ghilimelele care s-ar impune totuși) în aceeași măsură ca și pe celelalte, pentru a ușura lectura și înțelegerea lucrării de față. Altfel spus, pentru a proceda ca toți ceilalți⁴. În sfârșit, în ziua de azi, auzim vorbindu-se de „națiunea” asiro-caldeeană. Nu trebuie să vedem aici nicio legătură, în afară de cea geografică, cu cele două națiuni din Antichitate cunoscute chiar sub aceste nume – Asiria, a cărei capitală este Ninive, în Mesopotamia de Sus; Caldeea, patria lui Avraam, în sudul Irakului –, în ciuda faptului că creștinii din aceste locuri nu scapă întotdeauna ispitei de a folosi aceste denumiri ca să demonstreze că ei sunt urmașii popoarelor antice și ca să-și revendice astfel drepturile care le-ar reveni în calitate de primi ocupanți ai locurilor. Mai precis, numele de caldeean le-a fost dat de către papa Eugeniu al IV-lea, în 1445, în enciclica *Benedictus sit Deus*⁵, siro-orientalilor din Cipru care se uniseră cu Roma în acea perioadă și, de atunci, întregii părți a acestei Biserici credincioase lui Petru. Denumirea de „asirian” datează din secolul trecut⁶: așa au desemnat misionarii protestanți triburile siro-orientale independente de pontiful roman, refugiate în munții Kurdistanului. Biserica Siro-Orientală este împărțită, de fapt, încă din secolul al XVI-lea, în două comunități: una catolică sau caldeeană, alta autonomă sau asiriană. Ele împreună constituie „națiunea” asiro-caldeeană.

În rezumat, expresiile: Biserica Orientală, Biserica Persiei, Biserica Siro-Orientală, Biserica Nestoriană și „națiunea” asiro-caldeeană trebuie considerate sinonime, respectiv vor fi folosite fără vreo deosebire, în funcție de perioada în discuție, pe întreg parcursul lucrării noastre⁷.

⁴ Sintagma „Biserică Nestoriană” va fi folosită în cursul traducerii doar atunci când are sensul peiorativ pe care i l-au imprimat creștinii siro-occidentali, iar epitetul de „nestorian” va fi redat prin sintagma „siro-oriental”, în conformitate cu normele actuale din studiile de siriastică. (n.ed.)

⁵ În traducere: „Binecuvântat să fie Dumnezeu”. (n.tr.)

⁶ Secolul al XIX-lea, din perspectiva autorului monografiei, (n.tr.)

⁷ Autorul a ales, pentru originalul francez, titlul de *Istoria Bisericii Orientului*, expresie echivocă pentru cititorul român. Pentru a evita confundarea acesteia cu Bisericile

Biserica Siro-Orientală este, practic, necunoscută în lumea occidentală. Că marele public nu are cunoștință despre existența ei, fie! Dar că înșiși creștinii și clerul din regiunile noastre nu știu că încă există în Irak, în Iran și în Turcia o Biserică de limbă siriacă și mai veche decât a lor, de vreme ce originile ei urcă până, cel târziu, la începutul secolului al III-lea, este cu totul regretabil. Și totuși, deși întotdeauna au fost minoritari, acești creștini au avut uriașul merit de a fi supraviețuit mai mult de șaptesprezece veacuri pline de prigoane sau de greutăți de tot felul, ceea ce este o garanție a credinței lor solide. Asiro-caldeenii au suferit enorm de la începutul secolului al XX-lea. Vom vorbi pe larg despre genocidul comis de turci și de kurzi în 1915, despre folosirea lor pe post de combatanți în Irak de către englezi, care i-au lăsat pradă mai apoi, în momentul Independenței, răzburării triburilor arabe – o poveste de luptători harkî *avant la lettre*. Angajați de partea noastră în timpul Primului Război Mondial, acestor creștini li se promisese un cămin național... pe care ei încă îl așteaptă. Să ascultăm ce zice pe marginea acestui subiect consulul Rusiei în Iran, Vasile Nikitin, martor al acestor evenimente: „Dintre popoarele non-suverane care au participat la Marele Război, numai asiro-caldeenii au rămas în umbră. Noi îi cunoaștem foarte puțin și nu suntem interesați de ei. Totuși, dacă facem comparație între numărul lor și pierderile suferite, această disproporție este frapantă; asiro-caldeenii au dreptul să speră că vom avea grijă de ei și că le vom acorda o existență drept compensație pentru suferințele lor.”⁸ Nikitin scria acest articol în 1921. Ce s-a schimbat șaptezeci de ani mai târziu? Și totuși, avem datorii față de această comunitate. Uitarea în care stă căzută este cu atât mai nedreaptă, cu cât această comunitate a jucat în trecut un rol important în istoria omenirii. Cu titlu de exemplu, creștinii siro-orientali sunt cei care i-au inițiat pe arabi în știința grecească. Lucrarea lor de traducere, la Nisibe, apoi la Bagdad, constituie una dintre verigile esențiale ale lanțului prin care ni s-au transmis operele Antichității.

orientale sau cu Biserica Răsăriteană (Ortodoxă), am ales pentru titlu denumirea care s-a impus în studiile siriace: Biserica Siro-Orientală. (n.ed.)

⁸ B. Nikitine, „Une petite nation victime de la guerre: les Assyro-Chaldéens”, *Revue de sciences politiques*, Paris, 1921, p. 602. Pentru citatele conținute în text vom da referințe bibliografice doar pentru lucrările ușor accesibile cititorilor, mulțumindu-ne să cităm numele autorilor netraduși în franceză. Referințele complete se găsesc la *Bibliografia* finală.

„Națiunea“ asiro-caldeeană este, în momentul de față, slabă din punct de vedere numeric – câteva sute de mii de membri –, dar nu a fost întotdeauna așa. Să nu uităm că, dacă Biserica Latină a reușit să domine lumea creștină începând cu secolul al XVI-lea, sprijinindu-se pe puterile coloniale, puțin a lipsit, în Evul Mediu, ca acest rol să-i revină Bisericii Siro-Orientale, care ajunsese să propovăduiască pașnic Evanghelia de-a lungul întregii Asii, convertind un mare număr de turci și de chinezi.

De bună seamă, este un lucru pardonabil ca marele public să nu cunoască aceste lucruri. Dacă, în această materie, există, desigur, câteva lucrări foarte specializate, precum și numeroase articole în revistele savante, este imposibil, de fapt, ca cineva să-și procure într-o librărie, după știința noastră, cea mai neînsemnată lucrare care să urmărească istoria acestei comunități creștine în ansamblul ei și de o manieră completă⁹. Este motivul care ne-a îndemnat să umplem acest gol și să prezentăm, într-o manieră pe cât se poate de completă, cele șaptesprezece secole care s-au scurs între cea dintâi propovăduire a Evangheliei în Seleucia-Ctesifon și plecarea, poate definitivă, a celor din urmă credincioși ai Bisericii Siro-Orientale spre un Apus unde speră să găsească un nivel de siguranță mai mare (unii n-au fost oare deja victime ale rasismului antiirakian și antiturdic?), dar unde riscă să-și piardă sufletul sau cel puțin identitatea.

În demersul nostru, pentru a pune mai bine în valoare rolul jucat de Biserica Siro-Orientală în istoria omenirii, am ținut să reasezăm fiecare epocă a vieții siro-orientalilor în contextul ei politic și cultural global, să reconstituim o intrigă care să înglobeze oamenii, ideile și evenimentele și care să treacă dincolo de simpla cronică religioasă a unei Biserici în particular.

Istoria Bisericii Siro-Orientale se poate împărți în cinci episoade cu lungimi foarte inegale. Prima parte se desfășoară în Persia, mai precis sub dinastia sasanidă. După ce a supraviețuit prigoanelor lui Șapur al II-lea în secolul al IV-lea, comunitatea creștină ajunge să se reorganizeze și să-și

⁹ Între timp au mai apărut: Christoph Baumer, *The Church of the East: An Illustrated History of Assyrian Christianity*, Ed. I.B. Tauris, London/New York, 2016⁴; în limba română: Wilhelm Baum, Dietmar W. Winkler, *Biserica Asiriană a Răsăritului. O scurtă istorie a creștinismului siro-oriental*, trad. rom. de Andrei Macar, Ed. Doxologia, Iași, 2020; Christine Chaillot, *Biserica Asiriană a Răsăritului. Istorie și geografie*, trad. rom. de Emil Mărginean, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021. (n.ed.)

obține autonomia religioasă sub autoritatea unui patriarh cu reședința în Seleucia-Ctesifon. Disputele hristologice, cele care aveau să zguduie lumea creștină în secolul următor, o aduc în situația unei rupturi față de restul creștinătății. Biserica Persiei profită atunci de independența sa pentru a răspândi Evanghelia până la hotarele ultime ale lumii orientale. În sfârșit, pentru a-și întări știința, pune pe picioare un ansamblu întreg de școli și de universități, dintre care cea mai celebră, faimoasa Școală a Perșilor, cu sediul la Edessa, apoi la Nisibe, întreprinde o uriașă muncă de traducere și dă naștere unei literaturi abundente în limba siriacă.

A doua parte a istoriei Bisericii Siro-Orientale începe odată cu sosirea Islamului. Regatul califilor abbasizi coincide cu apogeul ei intelectual. Siro-orientalii participă activ la viața culturală a Bagdadului și ne putem întreba pe bună dreptate dacă științele arabe, în particular filozofia și medicina, ar fi cunoscut aceeași dezvoltare fără aportul acestor savanți creștini. Este, de asemenea, epoca celei mai mari răspândiri a ei. Stabilindu-se mult peste granițele Islamului, provinciile și episcopii siro-orientali se înmulțesc sub conducerea marelui patriarh Timotei I, de-a lungul întregii Asii, inclusiv la mongoli.

Odată cu sosirea acestora din urmă și cu jaful asupra Bagdadului începe a treia perioadă, care durează aproximativ un secol. Este epoca speranțelor și a dezamăgirii. Siro-orientalii trăiesc pentru prima oară sub un regim care le este favorabil, în timp ce musulmanii sunt tratați aspru. Dar, din nefericire, creștinii pierd și această ocazie. În ciuda desemnării unui patriarh mongol, ei nu reușesc să-l convertească pe ilhan. Suveranul Persiei sfârșește prin a adera la religia majorității supușilor lui, punând astfel capăt speranței de a asista la întemeierea unui stat mongol creștin. Hoardele fanatice ale lui Tamerlan, care se rostogoleau atunci în valuri asupra Asiei, decimează populația siro-orientală. Supraviețuitorii se refugiază vreme de două secole în munții inaccesibili ai Kurdistanului, izolați de restul lumii.

Era otomană – care durează din secolul al XVI-lea până în zorii secolului al XX-lea – a fost numită de Joseph Yacoub epoca „marii sfășieri“. Sub impulsul misionarilor latini, Biserica Siro-Orientală se va împărți atunci în două: o comunitate subordonată Romei, caldeenii, și alta fidelă vechii tradiții, asirienii. Această despărțire dramatică, în care

intră, ca întotdeauna, certuri personale, riscă să pună în primejdie chiar supraviețuirea Bisericii Siro-Orientale. Ea își găsește în cele din urmă un apărător dârz, în secolul al XIX-lea, în persoana patriarhului Iosif Audo, care se opune din răputeri asimilării comunității sale de către Biserica Romană, și reușește să-și păstreze personalitatea și autonomia.

Epoca contemporană echivalează pentru asiro-caldeenii cu un îndelungat martiriu: genocidul din 1915 din partea kurzilor și a turcilor, masacrele din 1933 din partea monarhiei irakiene, noile masacre din 1945 din partea iranienilor, ucideri neîntrerupte din partea kurzilor, ale căror revolte le pricinuiesc noi și noi suferințe. Nu trebuie uitate, desigur, nici consecințele Războiului din Golf, ale cărui victime sunt toți cetățenii irakieni, fără excepție¹⁰.

Pentru ei, promisiunea făcută de Alianți în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar neîndeplinită – anume de a li se constitui un teritoriu național –, reprezintă, de asemenea, sfârșitul unei speranțe mărețe. În genocidul comis în timpul Marelui Război, această comunitate creștină pierduse în câțiva ani o bună parte a membrilor săi: o jumătate, potrivit unor estimări. O parte a supraviețuitorilor găsește cu cale atunci să emigreze în lumea largă, pentru a evita distrugerea fizică a Bisericii lor. Dar, chiar în urma acestei împrăstieri și a integrării membrilor ei în țările care i-au primit, Biserica Asiro-Caldeeană, moștenitoare a glorioasei Biserici Siro-Orientale, cea care a știut să reziste, începând cu secolul al III-lea, atacurilor dușmanilor din exterior, se vede serios amenințată cu dispariția, fără a putea să-și păstreze identitatea culturală.

În Orientul Apropiat, popoarele căzute în uitare sunt numeroase: palestinienii, kurzii, armenii, pentru a-i aminti doar pe unii dintre ei. Dar sunt unii care sunt mai uitați decât alții. Asiro-caldeenii fac parte și ei dintre aceștia. Sperăm ca lucrarea noastră să poată contribui la repararea acestei nedreptăți și să poată suscita un elan de simpatie față de cei care au venit la noi să-și caute adăpost.

¹⁰ FAO (Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură), în raportul lunar din 16 octombrie 1991, semnalează că Irakul este amenințat de o foamete iminentă. De partea sa, UNICEF estimează că trei sute patruzeci de mii de copii sunt în primejdie, alți șazece și opt de mii fiind deja morți de foame (*Le Monde*, 26 octombrie 1991).

PARTEA I

EPOCA SASANIDĂ*

CAPITOLUL I

BISERICA SIRO-ORIENTALĂ
ÎN SECOLUL AL III-LEA

NAȘTEREA BISERICII ÎN PERSIA

Lipsa documentelor ne împiedică să urmărim cu precizie istoria pătrunderii Bisericii în Persia. Ea începe, se pare, în ultimii ani ai dinastiei parților arsacizi, care a stăpânit vreme de cinci secole înainte să fie alungată de la putere, în 226, de dinastia perșilor sasanizi. Este deci îngăduit să credem că evanghelizarea acestei părți de lume datează de la sfârșitul secolului al II-lea. Cei dintâi „misionari” vin de la Edessa, din regiunea Osroene, unde creștinismul prinsese deja rădăcini. De altminteri, acolo devine religie de stat începând cu secolul al III-lea, sub regele Abgar al IX-lea (179-214). De aici, din acest regat, începe să se răspândească în imperiul parților, de-a lungul albiilor Eufratului și Tigrului.

Potrivit tradiției, evanghelizarea Persiei începe odată cu Sfântul Apostol Toma, care s-ar fi oprit la Seleucia-Ctesifon în drumul său spre India, sau cu ucenicul lui, Addai (Tadeu), el însuși fiind asistat de doi însoțitori, Aggai și Mari. Dacă legenda îi atribuie lui Addai sau lui Toma întemeierea Scaunului patriarhal al Seleuciei cu siguranță este cu scopul de a demonstra că această Biserică are, la rândul ei, o întemeiere apostolică, de același rang cu Antiohia sau cu Alexandria.

J.-M. Fiey a crezut că poate aduce câteva lămuriri în această problemă sprijinindu-se pe anumite date geografice. Cele două orașe gemene, Seleucia și Ctesifon, sunt despărțite de Tigrul, iar cartierul Koke era pe vremuri pe același mal cu orașul Ctesifon. Dar, în anul 116 d.Hr., fluviul și-a schimbat albia și de atunci curge între Ctesifon și Koke, care a devenit în același timp o suburbie a Seleuciei. Or, un text vechi relatează că Mari a ajuns

* Despre această perioadă se pot consulta în limba română următoarele studii: Dana Miller, „Istoria și teologia Bisericii Răsăritului din Persia până la sfârșitul secolului VII”, în Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici*, Partea a II-a, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2003, pp. 465-536; Pr. Georgian Păunoiu, „Biserica Siro-Orientală până în secolul al VII-lea”, în *Altarul Banatului*, nr. 10-12, 2015, pp. 120-146, (n.ed.)

în apropiere de Ctesifon (și nu în apropiere de Seleucia), pe muntele Koke, ceea ce ar indica faptul că sosirea lui este anterioară anului 116, detaliu care ne-ar permite, tot potrivit lui J.-M. Fiey, să plasăm începutul evanghelizării acestei regiuni în zorii secolului al II-lea. Pentru a nuanța această afirmație, trebuie să ne amintim că Seleucia era atunci în plină decadentă, în timp ce Ctesifon devenise capitala Imperiului Part. Este deci firesc ca textele din acea epocă să amintească mai degrabă numele Ctesifonului decât pe cel al orașului rival, care căzuse în uitare, ca urmare a întemeierii, în imediata vecinătate, a unui al treilea oraș, numit Vologesia¹¹. O ultimă precizare: Biserica Patriarhiei este așezată pe muntele Koke, iar Patriarhul-Catolicos este titularul Scaunului Sfântului Mari (Mar Mari) și al Sfântului Addai (Mar Addai), care încă se numește Scaunul de Seleucia-Ctesifon.

Mediile asupra cărora a avut loc evanghelizarea nu sunt cunoscute, dar e firesc să credem că primii convertiți aparțineau populației evreiești, pe atunci foarte importante în toată Mesopotamia și chiar dincolo de Tigru, încă de la deportarea lor în Babilon, sub Nabucodonosor. Este de presupus că primele încercări de convertire au fost îndreptate asupra acestei comunități, așa cum la fel se întâmplase în toate orașele Imperiului Roman. Unele cutume tradiționale ale Bisericii Siro-Orientale pot fi privite ca o moștenire a obiceiurilor evreiești din acele timpuri. Astfel, după exemplul evreilor din acest ținut, creștinii au adoptat căsătoria în două etape, așa cum este descrisă în *Mişna*¹². Făgăduiala, numită logodnă, este prima parte a căsătoriei, în timp ce viața conjugală nu începea efectiv decât mai târziu, după ce avea loc un ospăț.

O altă sursă de prozeliți o constituie războiul cu romanii: romanii și parții se aflau într-un permanent conflict și își disputau controlul asupra Armeniei și a Mesopotamiei de Sus. Într-una din campaniile sale, Traian reușește să cucerească Ctesifonul, în 115-116, în anul devierii albiei Tigru-lui, acolo unde, mai târziu, aveau să cunoască eșecul Lucius Verus, în 165, și Septimius Severus, în 197-198. La rândul lor, parții fac și ei incursiuni în

teritoriul roman, de unde aduc numeroși prizonieri, unii dintre ei fiind creștini. În acea epocă, învingătorii aveau obiceiul să deporteze populații întregi și așa se face că importante comunități creștine, cu tot cu episcopul lor, s-au putut trezi strămutate în Imperiul Part. Această politică a strămutării unor populații întregi avea să se perpetueze până la cucerirea Persiei de către arabi și se află la originea întemeierii multor orașe.

Dar oare populația persană a fost și ea influențată de propovăduirea creștină? Pe plan religios, parții făcuseră dovada unei mari toleranțe. Religia lor nu este prea bine cunoscută: știm că erau politeiști și că amestecau vechi credințe semite, grecești și iraniene cu noi elemente împrumutate din mithraism și din iudaism. Panteonul lor putea găzdui, fără niciun fel de problemă, un zeu în plus. În listele de martiri, care datează – ce-i drept – din perioada următoare, fiindcă dominația partă a fost pentru creștinism o epocă a păcii, putem găsi câteva nume cu rezonanță persană. Este singura dovadă care ar indica o eventuală încreștinare a populației autohtone în secolul al III-lea.

Dar marea majoritate a creștinilor aparține comunității arameene, instalate aici din vremuri străvechi sau deportate recent din Mesopotamia de Sus. Limba lor este siriaca, pe care o au în comun cu creștinii sirieni instalați pe teritoriul roman, fiind adoptată de către Biserica Siro-Orientală ca limbă liturgică. Avem deci, pentru moment, o mare Biserică Siro-Orientală, ai cărei membri sunt distribuiți de-o parte și de alta a graniței. În sfârșit, o ultimă componentă etnică a Bisericii din Persia o constituie arabii nomazi, aflați într-un număr foarte mare în zonele deșertice. Anumite triburi, care gravitează în jurul orașului Hatra, în nordul teritoriului, sunt încreștinate de foarte devreme. Regiunea Seleucia-Ctesifon nu este singura zonă încreștinată, fiindcă, începând cu această epocă, Biserica își are deja întinse rădăcinile la răsărit de Tigru, în toate regiunile care se întind de la Marea Caspică la Golful Persic¹³.

¹¹ A se vedea: *Topographie chrétienne de Māhōzē*, OS, XII, 1967, pp. 397-420.

¹² *Mişna* este o parte a *Talmudului*. Compilație de texte juridice elaborată imediat după exilul babilonic, în vederea adaptării vechii legislații la noile circumstanțe, ea a fost transmisă la început prin viu grai, înainte să fie redactată în scris în secolul al III-lea d.Hr.

¹³ În tot cazul, *Liber legum regionum*, scrisă între 196 și 226, semnalează prezența creștinilor la Gilan (în sudul Mării Caspice), în Susiana, în Persia, în Media, precum și la Hatra, oraș arab din Mesopotamia. *Cronica din Arbela*, una din principalele surse de informații, vorbește despre douăzeci de episcopi în Adiabena, dincolo de Tigru, ceea ce pare foarte exagerat.